

A középkori magyar állam bukása

I. A királyi hatalom összeomlása:

Mátyás halálát követően a **királyi hatalom összeomlott**. Trónviszály tör ki. A magyar rendek **II.(Jagelló) Ulászlót** (1490-1516) választották meg királynak, mert a bárók olyan királyt akartak a trónra, aki külső segítséget is igénybe tud venni a török elleni harchoz. Másrészt gyengekezű, és befolyásolható volt.

Miután megválasztották súlyos feltételeket szabtak a rendek:

- nem szedhetett rendkívüli hadiadót
- saját költségén védi meg az országot
- kikéri a rendek véleményét az irányításban.

II. Ulászló Nem tudta megerősíteni a hatalmát, mert

- a királyi birtokok csökkentek:
- a királyi jövedelmek elapadtak
- a zsoldos hadsereg felbomlott.

Viszont megerősödik a nemesség.

II. A nemesség harca:

A **bárók** a királyi tanácson keresztül irányították az országot. A **köznemese**k a vármegyékben és az országgyűlésen próbálják ellensúlyozni a bárók hatalmát. Vezetőjük **Szapolyai János**. A nemesség érdekeit **Werbőczy István** (1458-1541) a **Tripartitumban (Hármaskönyv)** című könyvében foglalta össze és rendszerezte a korabeli szokásjogot.

A Jagelló-kor a nemesség két csoportjának a folyamatos küzdelmét eredményezte. Ugyanis a bárók hatalma meghatározó volt:

- Rajtuk múlt az ország védelme
- Különleges jogaik voltak:
 - saját bandériumot=magánhadsereget tartott
 - meghívás nélkül, személyesen mehet a Tanácsba

Az utódlás kérdésébe is beleszólnak: **1505 rákosi országgyűlés: csak magyar király választanak ezután**, a báróknak ez nem tetszik és a Habsburgokhoz közelednek. A Habsburgok és a Jagellók házassági szerződést kötnek.

III. A jobbágyság helyzete

Mátyás halála után a jobbágyság terhei nem változtak, magas adókat fizettek. Tovább differentiálódik ez a réteg, egyre több a zsellér. A mezővárosokat fejenkénti adózással sújtják és korlátozzák a jobbágyság szabad költözését. Ezért **1514-ben parasztfelkelés tör ki**, amelyet **Dózsa György vezet**.

előzménye: Bakócz Tamás esztergomi érsek keresztes háborút szervez, amelyből azonban parasztfelkelés lesz. A parasztok több csata (Apátfalva, Nagylak) után döntő vereséget szenvedtek Temesvárnál Szapolyai Jánostól.

következményei:

- kegyetlen leszámolás kezdődött, Dózsa Györgyöt kínhálálra ítélték,
- Megszülettek az 1514-es paraszttörvények
 - Elvették a jobbágyok a szabad költözési és fegyverviselési jogát
 - Heti 1 nap kötelező robot

IV. A végvári vonal összeomlása:

II. Ulászlót fia, II. Lajos (1516-1526) követte a trónon, aki nem fordít kellő gondot a végvárrendszerre és a török való diplomáciai kapcsolatok ápolására.

I. Szulejmán hadai 1521-ben elfoglalják Zimonyt, Szabácsot, Nándorfehérvárt, így a végvárrendszerünk megsérült.

A délvidéki harcok irányítója Tomori Pál, kalocsai érsek lett. Kisebb sikereket elér, de sorra török kézre a végvárok (Orsova, Szörény)

V. A mohácsi csata (1526. augusztus 29.):

1526 nyarán újabb török támadás indult Magyarország. ellen. A magyar határ védelmét Tomori Pál látta el.

1526. augusztus 29-én a mohácsi csatában a magyarok vereséget szenvedtek. II. Lajos is meghalt. A török ezután a elfoglalta Budát, végigdúlja az ország középső és keleti területeit, majd elhagyja az országot, **de az ország kiszolgáltatott maradt egy újabb török támadással szemben.**

A kényszerpályára került ország

Magyarország két részre szakadása

1526: mohácsi csata, II. Lajos meghal, megindul a harc a trónért.

Két uralkodójelölt:

Szapolyai János (1526-1540) erdélyi vajda
az 1505-ös rákosi végzés
a köznemesség támogatja

Habsburg Ferdinánd (1526-1564)
rokoni kapcsolatai
a főurak támogatják.

Harc a hatalomért, külső segítséget vesznek igénybe:

- Szapolyai a törököt hívja segítségül
- Habsburg Ferdinánd a bátyját, V. Károly spanyol királyt (és német-római császárt).

1529 – Szulejmán Ferdinánd ellen vonul, közben az elfoglalt Budai várat Szapolyainak adja

Ezzel 1529-ben Magyarország két részre szakadt:

1. a nyugati rész lett Ferdinándé
2. a keleti rész lett Szapolyaié.

1532 – Bécs ellen vonul, de Kőszeg (Jurisics Miklós) megállítja

1538-ban Ferdinánd és Szapolyai megkötik a **váradai békét**:

- elismerik egymás királyságát
- Szapolyai halála után Ferdinánd lesz Magyarország királya

A békét azonban egyik fél sem tartotta be:

1. Szapolyainak fia (János Zsigmond) születik és őt teszi meg utódjául
2. Ferdinánd elárulja a békét a töröknek.

Török nem bízik benne, hogy a csecsemő János Zsigmonddal meg tudják tartani az ország felét, ezért 1541 augusztus 29-én serege megszállta Budát

az ország 3 részre szakad

1. A **Királyi Magyarország** (Pozsony)
→ Habsburg befolyás – Ferdinánd
2. Az **Erdélyi Fejedelemség** (Gyulafehérvár)
→ török függés - János Zsigmond
3. A **Török Hódoltság** (Buda)
→ török irányítás, adózás, stb.

Kísérletek az ország egységének helyreállítására-a várháborúk:

- a) **1541:** gyalui egyezmény: Ferdinánd és Fráter György egyessége, miszerint, ha Ferdinánd visszafoglalja Budát, akkor megkaphatja a Keleti országrészeket. Nem valósul meg, ennek ellenére
- b) **1551**-ben Fráter György megkezdte a Keleti országrészek átadást, **lemondatta János Zsigmondot és császári csapatokat hívott Erdélybe.** Ferdinánd azonban ekkor sem tud megfelelő erőket kiállítani, így igyekezett **fenntartani a törökbarátság látszatát.** Ferdinánd ezt árulásnak véli és **megöleti.** Így **az ország egyesítése kudarcba fulladt, a török bosszúhadjáratot** vezetett a Magyar Királyság ellen (1552-ben)
- c) **1552:** a török hadjárat, elfoglalja:
- **Temesvárt,** kapitánya **Losonczy István**
 - **Drégelyt,** kapitánya **Szondi György**
 - **Szolnokot,** kapitánya Nyári Lőrinc
 - **Eger Dobó István** vezetésével **sikeresen ellenállt**
- d) **1566**-ban ismét támad Szulejmán
Elfoglalja **Gyulát, Szigetvárt,** amit **Zrínyi Miklós** védett.
- e) **1568: drinápolyi béke:** a Habsburg Birodalom és a Török Birodalom köti
- szentesíti az erőviszonyokat,
 - a Habsburgok éves adót fizetnek a töröknek
- A török hódítások befejeződtek.**

A három részre szakadt ország

A hódoltsági terület

A török által megszállt terület a hódoltság. Az ország középső és déli részét jelentette.

1. közigazgatás:

A Hódoltság legfőbb parancsnoka a **budai pasa** volt, aki katonai vezető is volt.

közigazgatási egységek :

- vilajetek - élükön a pasa
- szandzsák - élükön a bég

fontos hivatalok :defterdár,(török adószedő) mufti,(bíró) kádi (bíró)

2. tulajdonviszonyok: a meghódított föld a szultáné, egy része szultáni tulajdon (khász birtok) másik része tisztviselőké, szpáhiké (szpáhi birtok)

3. társadalom:

A **nemesség és a városi polgárság** jelentős része **elmenekült**.

A **jobbágyokat kettős adóztatás sújtotta:** a török mellett a magyar földbirtokos is adóztatta őket:

A gyermekadót nem sikerült bevezetniük.

4. a török hódítás hatása Magyarországon:

a) a kultúrára: török eredetű szavak

b) a településszerkezetre:

- A **városok** pusztultak,.
- A **mezővárosok** fejlődtek.
- A **falvak** elnéptelenedtek → **pusztásodás**.
- Épületeket emeltek (dzsámik, minaretek, fürdők), egy részük ma is megvan (Pécs, Eger, Budapest)
- A **vallásra:** engedélyezték a keresztény hit gyakorlását (adó miatt is)

Az önálló Erdélyi Fejedelemség

- speyeri egyezmény: János Zsigmond lemond királyi címéről, cserébe Erdély első fejedelme
- **-a törökök hűbérese volt:** belpolitikájában önálló, de külpolitikájában nem, és rendszeres adót kellett fizetnie, fejedelmet csak a török szultán engedélyével választhatnak.
- uralkodói központ: Gyulafehérvár
- elsőrendű szerep: védelmi feladatok
- a fejedelmi hatalom túlsúlya lesz jellemző
- lakossága : magyar, székely, német (szász), román
- a magyar vármegyék, a székely és szász székek alkották politikailag a „három nemzet”-et
- a rendiség viszonylag gyenge volt
- János Zsigmond halála után Báthory István a fejedelem
- az erdélyi fejedelmek hatalma kiterjedt a Partiumra is

A királvi Magyarország

- nyugati és északi országrészek (Felvidék-Délvidék)
- szerepe a török támadások visszaverése:
 - védelmét 6 főkapitány látta el
 - új végvárrendszert építenek (Kanizsa, Győr, Komárom)
- a politikai és igazgatási rendszer átalakul

Az ország irányítását **kormányiszékek** végezték:

- a nádor helyett helytartók az ország élén
- létrejött a **Magyar Kamara** → pénzügyek (1528)
- az **Udvari Tanács** (Bécs) → hadügy (1556)
- a **Magyar Kancellária** is udvari befolyás alatt

A magyar rendiség intézménye megmaradt (gyenge) de az országgyűlés elvesztette jelentőségét.

A reformáció Magyarországon

1517 okt. 31. **Luther** fellépése: a **reformáció kezdete** Németországban

1. 1526 előtt Magyarországon a reformáció főleg É-Magyarországon és Erdélyben, a németajkúak között terjedt a kulturális és nyelvi kapcsolatok miatt

2. 1526, a mohácsi vereség után minden társadalmi rétegben gyorsan terjedt (a mohácsi tragédiát és a politikai változásokat sokan isteni intésnek tekintették, ami ország bűnei miatt következett be, ezért mindenkinek meg kell térni)

3. A reformáció terjedése: vándorprédikátorok által történt (volt papok vagy külföldön tanuló diákok)

a) **1520-40-es** évektől a **lutheri = evangélikus** tanok voltak hatással, főleg a Felvidék városi lakossága, az erdélyi szászok és a magyar nemesség körében

Legjelentősebb képviselője: Dévai Biró Mátyás

b) **1550-es** évektől a **kálvinista = református** tanok nyertek teret,

A 16. században ez lett a legelterjedtebb felekezet, az egyház önkormányzati felépítése és az uralkodóval való szembeszállás miatt

Debrecen „kálvinista Rómának” is hívták

Jelentősebb képviselői: Kálmáncsehi Sánta Márton, Méliusz Juhász Péter

c) **1550-es** évektől az anabaptisták és **antitrinitáriusok = unitáriusok** száma is megnőtt, vezetőjük **Dávid Ferenc, János Zsigmond** fejedelem is ezt a hitet követte, a többi protestáns felekezet üldözte őket

4. A protestánsok helyzete a három részre szakadt országban:

- **a Habsburg Birodalom területén üldözték** a protestánsokat
- **a Török Hódoltságban megtűrték** őket
- **Erdélyben a magyarok többsége** református lett, a **szászok** evangélikusok, a **székelyek** katolikusok maradtak (erről emlékeznek meg a csíksomlyói búcsúban), a **románok** ortodoxok; **1568-tól** a tordai országgyűlésen egész Európában egyedülálló módon **4 felekezet** (a katolikus, református, evangélikus, unitárius) **vallásszabadságot kapott,** az anabaptistákat üldözték

5. A reformáció hatása:

- az **iskolák** (pl. Pápa, Sárospatak, Debrecen) és **nyomdák száma nőtt**
- **bibliafordítások** készültek: **Károli Gáspár** gönci lelkész protestáns fordítását **1590-ben** adták ki **Vizsolyban,** **Káldi György** katolikus fordítást készített
- terjedt a **nemzeti nyelv** használata pl. az istentiszteleteken is

A Bocskai –szabadságharc

1) A tizenöt éves háború (1591-1606)

Kiújulnak a törökellenes harcok:

a) előzmények: **1568** –ban: **I. Miksa** (1564-1576) és **II. Szelim** kötötte által kötött **drinápolyi béke** véget vet egy rövid időre a török hódításoknak. A békét nem újítják meg. A folyamatos magyar portyázások következtében újabb háború.

b) hadviselő felek: **Török Birodalom (III. Murád)** ↔ **Habsburg Birodalom**, élén **I. (Habsburg) Rudolf** (1576-1608), kísérlet a török kiűzésére

c) eredménye: a harcok váltakozó sikerrel folytak

- **magyar győzelmek:**
 - Pálffy Miklós felszabadítja a Nógrádi várakat (Fülesd, Drégely, Nógrád)
 - Bocskai István: Gyurgyevónál legyőzi a törököt
- **török győzelmek: Eger (1596) és Kanizsa (1600)**, döntő vereség **Mezőkeresztesnél (1596)**

Erdély ki akar lépni (a Habsburgok szövetségese), az uralkodó odaküldi Basta generálist, aki kifosztja.

A harcok következtében egész vidékek elnéptelenedtek, a földönfutókból sokan hajdúknak álltak.

A török kiűzése Európából nem sikerült, ezért megkötötték a **zsitvatoroki békét**, amely a fennálló helyzetet hagyta jóvá

d) hatása: a háború **válságot idézett elő a Habsburg Birodalomban és Erdélyben** megromlott a magyar nemesség és a Habsburgok kapcsolata → Habsburg-ellenes harc tört ki

2) A Bocskai –szabadságharc: (1604-1606)

a) okai:

- **politikai:**
 - koholt vádak alapján felségárulási perek a magyar főurak ellen és birtokaikat elkobozta
 - I. Rudolf rendeletekkel kormányzott, a rendeket háttérbe szorítja és a fontos tisztségeket külföldiek töltik be → abszolutista politikájával a rendi sérelmeket növelte
- **vallási:** üldözte a **protestánsokat**
- **gazdasági:** a zsoldosok fosztogatásai és a háborús pusztítások
- **társadalmi:** a **hajdúk** (elszegényedett kisnemesek, volt marhahajcsárok, szökött jobbágyok, akik Habsburg zsoldosok lettek, többségük protestáns) elbocsátása miatt nagy létszámú elégedetlen fegyveres tömeg keletkezett

b) következménye: **Bocskai István vezetésével felkelés robbant ki (1604-1606):**

Bocskai Erdély egyik leghatalmasabb ura volt, a 15 éves háborúban is részt vett, őt is perbe fogják, de ellenállt, katonái a hajdúk lettek

3) Bocskai fejedelemsége és a békék:

a) Bocskai sikerei: 1605-re elfoglalta (török segítséggel) a Felvidéket, Erdélyt, a Dunántúlt →

megválasztják Magyarország és Erdély fejedelmévé (1605-1606), a török függés helyett a Habsburgokkal való megegyezésre törekszik, ezért a töröktől kapott koronát visszautasítja

b) **1606 bécsi béke** megkötése:

- **a protestánsok** (nemesség és polgárok) **vallásszabadságot** kapnak
- **rendi alkotmány megerősítése**: magyar tisztségviselők lehetnek, törvénytelen perek kerülése
- **Erdély önállóságának elismerése**

c) **a felkelés utáni helyzet**:

-Bocskai a **saját birtokain letelepíti a hajdúkat**, akik ún. **hajdúszabadságot** kaptak: **bármikor hadba hívhatók, cserébe mentesültek minden állami és földesúri szolgáltatás alól, ezzel megtörtént kollektív nemesítésük** (kb.10 000 fő)

Bocskai harca az első Habsburg-ellenes fegyveres felkelés.

A rendek előretörése:

Bocskai halála után (1606) Rudolf megpróbálta visszavonni az engedményeket→ lemond, és

II. Mátyást (1608-1619) lesz a király.

- megerősítette a rendek jogait:
- megújítja a bécsi békét
- nádor választhat az ország
- a magyar rendek többsége rekatolizált, vagyis visszatért a katolikus hitre